

УДК 321.02:17.037

Кругла Н. А.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, політології і права Херсонського національного технічного університету

Романовський О. О.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології і права Херсонського національного технічного університету

РОСІЙСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ПРО СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ У РОСІЇ ПІСЛЯ 1917 РОКУ

Розглядаються соціальні зміни, які відбулися у Росії після 1917 року. В епоху криз і історичних зламів відтворення життя повинно починатися із відтворення духовного народного організму.

Ключові слова: соціалізм, капіталізм, Зло, духовна активність, неправда, Добро.

Лютий 1917 року знов поєднує публікації Булгакова та Бердяєва на сторінках щотижневика «Російська свобода». В цьому році виходить брошура С. Булгакова «Християнство і соціалізм» [1, с. 210–257.], в якій він намагається спрямувати політичний досвід «Філософії господарства» на безпосереднє суспільне служіння.

Булгаков застерігає, що капіталізм, якому відчинили двері до російських просторів, є організованим егоїзмом, тому соціалізм має рацію у своїй критиці капіталізму. В цьому розумінні російський соціалізм є «капіталізмом навиворіт» [1, с. 239–240].

Позитивна потенція християнського соціалізму в Росії пояснюється тим, що тільки «християнство дає для соціалізму такий необхідний для нього ґрунт, звільняючи його від міщанства». В свою чергу, соціалізм «виконує правду християнства у господарському житті». В ньому, як у сукупності заходів соціальної політики, «немає нічого, що не відповідало б християнській моралі» [1, с. 247], — стверджує Булгаков у душі свого «проекту» 1905 року.

Вельми сумнівне мрійне благополуччя, яке обіцяє економічний соціалізм, не влаштовує його навіть в тому випадку, якщо воно справді буде досягнуто. По-перше, соціалізм не спроможний ліквідувати причин

бід та насильства на землі. Навіть повна перемога соціалізму нічого істотно не змінить у житті суспільства. «Так само будуть, — писав Булгаков, — страждати й вмирати люди, будуть любити й ненавидіти, заздрити й марнословити, будуть під владою тих самих бажань та вад, що й зараз» [1, с. 251]. По-друге, економізм завжди недооцінював глибину духовного світу людини.

У цьому пункті позиції Булгакова та Бердяєва зближуються найбільше. Християнство, за словами Булгакова, не бажає, «щоб страждання людини мало б змогу бути переможеним соціалізмом» [1, с. 252–253]. Позбавлення життя від страждань, якщо це взагалі можливо, призвело б до безповоротного розчарування. Без трагічної боротьби добра і зла, які складають умову для духовного злету, подвигу, у повному всеохоплюючому благополуччі людство задихнулося б у міщанстві ситої самовпевненості. Все це зміцнюється передчуттям апокаліптичних подій: «Не до гармонії і спокою, а до останніх потрясінь рухається світ» [1, с. 254].

Будь—який суспільний устрій у цьому світовому русі уявляється Булгакову не більш, ніж «історичною ступінню», «епізодом». Ми можемо тільки замінити одну ступінь іншою, котра буде більш бажаною та зручною для життя, але ми не в змозі позбутися апокаліптичного кінця всієї світової історії. Тобто Булгаков намагається підкреслити непохитність догматичних уявлень про Страшний Суд і в той же час санкціонувати розумні суспільні перетворення.

Починаючи з 1922 року суперечки про соціалізм і будь-яка полеміка між ідейними течіями переносяться з Росії на Захід. Для Радянської Росії християнський соціалізм стає зайвим, як взагалі стає зайвою будь-яка точка зору, котра не узгоджується з ідеологією більшовизму.

Перебуваючи на чужині, російські християнські соціалісти швидко проявили спільність позиції відносно неприйняття ринкової стихії. Як і О. І. Герцен, Булгаков і Бердяєв відкрито проявляють свою антипатію до «скептичної демократії» та «безбожного економізму». Вони, як і вся російська еміграція, мали можливість бачити «обидва боки медалі», більшовизм і капіталізм.

Дивно, але комфорт європейського життя з його передбачуваністю слугує їм додатковим аргументом на користь колись проголошеного ідеалу. Нової сили набула думка про необхідність християнської духовної основи для суспільства.

У 1925 році в Парижі з ініціативи Г. Кульмана (Швейцарія) починає виходити журнал «Путь». Фінансово (і не тільки) діяльність журналу

підтримав лауреат Нобелівської премії миру Джон Мотт, який був генеральним секретарем Всесвітньої християнської студентської федерації (ВХСФ) та президентом Асоціації молодих людей-християн (УМСА) [2, с. 108–112]. Журнал став виданням Релігійно-філософської академії, котра на цей час була перенесена з Берліна до Парижа. Редагував журнал М. Бердяєв. «Путь» не був войовничим органом, а лише давав місце для творчих проявів думки на ґрунті православ'я [3, с. 256].

Журнал відкривається редакційною статтею «Духовні завдання російської еміграції», в якій проголошується, що головним завданням еміграції є пошук шляху, яким відбувається рух проти «царства антихриста», шляху істини, підкреслюється складність такого пошуку. І звичайно, ці пошуки пішли дещо в іншому руслі [4].

Автор підкреслює, що всі мови відчують наслідки своїх гріхів, і всі ми можемо сподіватися на краще життя, але тільки за умови, якщо пройдемо крізь каяття. Ніхто не може вважати себе безгрішним і робити невинуватий вираз обличчя, бачити все зло життя лише в інших. Це — не християнське ставлення до життя [4, с. 3].

Російська еміграція не складається з невинуватих людей, на відміну від винуватих, котрі перебувають в Росії. Вона складається з винних, і її позитивна місія може бути виконаною лише за умови і в міру усвідомлення емігрантами своєї провини. Російське культурне суспільство, яке зараз з жахом відсахнулося від антихристиянського образу російської революції, тисячу разів зраджувало християнським заповітам і мало піклувалося про здійснення християнської правди. Отже шлях протилежний християнським заповітам, шлях, котрий заперечує християнську правду, нині буде пройдено до кінця у більшовизмі. Але не більшовики цей шлях почали. Зло почалося в тих, хто були господарями життя, й лише завершилося у тих, котрі проти них повстали.

Старе життя було багато в чому злим й гріховним життям. «І рух проти більшовизму може спиратися лише на основи, які є настільки ж протилежними християнським заповітам, настільки заздрисними», як і сам більшовизм [4, с. 4]. І тоді не буде благословення Божого цьому руху. Злоба, ненависть і помста є все тією ж отрутою більшовизму, якими б високими словами ці стани не маскувалися. Завданням культурного прошарку російської еміграції є усвідомлення істини: є тільки один рух проти царства Антихриста. Це рух, котрий здійснює Христову правду і з неї черпає натхнення.

«Цей же рід виганяється тільки молитвою і постом» (Мт 17: 21). Усвідомлення цієї релігійної істини не означає проповідування пасив-

ності. Навпаки, це є заклик до величезної духовної активності, котра, в свою чергу, викличе активність суспільну й історичну. Але суспільна активність є безплідною і пустою, якщо вона не ґрунтується на активності духовної, на змінах Духа, на здобутті духовної сили. Злі сили, які діють в революції і які накопичилися в старому російському житті, можуть бути переможеними лише новими і творчими силами добра, що розкриваються в результаті пережитого досвіду.

В епоху криз й історичних зламів, коли зруйновано старий лад життя, коли нічого не лишалося від старої соціальної структури суспільства, відтворення життя повинно починатися з відтворення духовного народного організму, з змін та зміцнення релігійних вірувань народу. «В Росії все буде визначатися віруваннями народу, його духовним станом. Утопічно, мрійливо, нереально створювати суспільні і політичні плани, ігноруючи народну і суспільну психіку, духовну спрямованість, яка визначає вірування» [4, с. 5]. Перш за все потрібна колосальна робота духовного просвітлення й робота просвітительська серед народних мас, котрі випали зі старого ладу й тому опинилися в розбурханому стані. До цього треба духовно готуватися. І з цією підготовкою пов'язане перше завдання еміграції.

Є ще одна місія, котра не була в достатній мірі усвідомлена. Можна лишатися вірними своєму релігійному типу, стверджувати свою віру, мужньо й відкрито усвідомлювати її всевітнє значення та з глибин свого духовного типу, з глибин своєї віри вступати у спілкування з християнами Заходу, співпрацювати з ними, налагоджувати братські стосунки між християнами всіх віросповідань. «Схід і Захід не можуть лишатися уособленими й ізольованими», — стверджує М. Бердяєв [4, с. 6].

Що стосується співробітників часопису «Путь», то про їхню ізольованість від Заходу не може бути й мови. Наприклад, Б. Вишеславцев своє перебування у 1908–1909 роках у Римі, Парижі й особливо у Берліні й Марбурзі, де він зустрічався з неокантіанцями П. Наторпом й Н. Гартманом, використав для того, щоб написати докторську дисертацію про етику Фіхте. С. Франк навчався у Берліні у Г. Зімеля (1899р.). М. Лоський навчався в Німеччині у В. Вундта та В. Віндельбанда. М. Бердяєв у 1912 році відкриває для себе Рим і Флоренцію. Більшість авторів журналу крім російської мови володіли німецькою, французькою, грецькою й латиною [7, с. 52].

Журнал «Путь» продовжує традиції російської творчої думки, тому він підтримує ідею християнської свободи, яку було сформовано російською релігійною думкою XIX століття. Були гостро поставлені

проблеми, на які немає церковної відповіді, проблеми про людину і космос, проблеми ставлення християнства до історії та культури. Виняткове розуміння християнства як релігії особистого спасіння, заперечення творчого підходу до життєвих питань, нерозв'язаність у християнському дусі питань культури і соціального устрою є джерелом страшних розладів у християнському світі.

У християнстві до катастрофи містилася неправда і кривда, котрі й викликали катастрофу. Капіталістичне суспільство є не менш антихристиянським, ніж суспільство соціалістичне. Боротьба буржуазного і соціалістичного суспільств не є боротьбою Добра і Зла, — це є боротьба лише двох форм Зла. Справжня ж боротьба є боротьбою Христового духу та духу Антихриста, які проявляються зовнішньо і є полярно протилежні. І російський народ, і весь світ отримали завдання: вичерпно зрозуміти й прийняти християнство та здійснювати його реально не тільки в особистому житті, але й в суспільному.

На руїнах буржуазного суспільства треба будувати суспільство християнське, треба скористатися цим сприятливим станом, а не відтворювати старе антихристиянське суспільство. Якщо ж християнська правда не буде втілюватися в життя, тоді антихристиянські сили будуть все більше і більше перемагати. Зараз є необхідність в активному опорі злу Антихриста, але в опорі християнському і в ім'я Царства Христова. На пропагування цієї свідомості і спрямовує свої сили журнал «Путь».

«Шлях думки входить в дорогу життя як один з її визначальних моментів. Пізнанню належить творча роль в житті.... Для боротьби в сучасному світі треба мати досконале розумове й духовне озброєння. І ми хотіли б сприяти створенню цієї зброї. Народні маси віддаляються від Християнської віри і від Церкви, проходять через поверхову напівпросвіту, через атеїзм і нігілізм, але інтелігенція та вищий шар культури повертається до Християнської віри і Церкви. Це змінює стиль православ'я. Воно перестає бути простецьким, переважно мужицьким. Потрібні відповіді на більш складні розумові запити, на більш витончену інтелектуальність. І ми хотіли б, наскільки це можливо, відповідати на ці запити, допомагати зростанню релігійної свідомості», — проголошує редакція «Путі» [4, с. 7].

Релігійно-філософські мислителі проголошують, що злоба й ненависть, які народжені більшовизмом, обернуться отрутою для самого більшовизму. Але у появі більшовизму певною мірою винне російське культурне суспільство, інтелігенція, яка зраджувала християнським завітам і мало піклувалася про здійснення християнської правди, для досягнення якої необхідна суспільна, насамперед духовна активність.

Перехід від ідеології «Народної волі» до марксизму у 80–90х роках XIX ст. певною мірою був закономірним. Представники «Народної волі» відстоювали терор і не пропонували суспільству перспектив, які могли б захопити населення. Марксисти ж, навпаки, пропонували, як здавалося, чітке і задовільне вирішення багатьох невідкладних проблем. Саме тому марксистські ідеї мали тоді великий вплив на інтелігенцію. «Наукова» критика капіталізму марксизмом приваблювала молодь, населення ж Російської імперії приваблювали прості засоби вирішення гострих проблем. Тому у 90-х роках перші марксистські організації, які склалися з народовольців, збільшили кількість своїх членів за рахунок робітників й освіченої молоді. Оскільки марксизм надавав можливість виходу на загальнофілософські проблеми (онтології і гносеології), це сприяло переходу до партійної діяльності провідних мислителів Росії—М. сБердяєва, С. сБулгакова, М. сЛьського, П. сСтруве, С. сФранка—які потім стали негативно оцінювати марксизм, засуджувати його.

Марксизм у Росії значною мірою політизується [5, с. 507–730]. Певною мірою це пояснюється тим, що російський марксизм став спадкоємцем «Народної волі». З усіх можливих інтерпретацій марксизму найбільш послідовно розвивалася саме політична теорія збройного повстання, диктатури пролетаріату, класової боротьби та світової революції. На Заході, навпаки, вчення Маркса трансформувалося за соціал-демократичним сценарієм: розширення прав і свобод громадян, захист економічних інтересів спільно з іншими політичними силами. На початку XX століття західноєвропейський марксизм все більше спрямовується на консолідацію суспільства. В Росії ж розвивається інший напрямок і переважно розроблялися теоретичні положення спрямовані на руйнацію держави і суспільства. Тому у російському марксизмі абсолютизується боротьба й ігноруються стабілізуючі моменти історичного розвитку [4, с. 10–11].

Соціалізм як абстрактний ідеал майбутнього протиставляється реальному «злочинному» капіталізму. Такий підхід сприяв тому, що розвивалися думки про вирішальну роль насильства для досягнення політичної мети, про диктатуру як форму закріплення влади.

Розгортання процесу в цій площині формує такі суттєві риси феномену більшовизму як аморальність та спрямованість на терор у боротьбі за владу. Наприклад, Ленін ще у 1905 році рекомендує «вбивати шпигунів», руйнувати поліцейські дільниці і т. ін. [6, с. 341–343]. Моральні орієнтації, ієрархія відносин у суспільстві, уявлення про право на владу

втрачають чіткі контури. Л. Шестов в цьому побачив те, що позбавляє сенсу історичний прогрес. Пізніше, у 1917 році, він назве Леніна і Распутіна тими «копійчаними свічками», які спалили всю Росію [7, с. 56–75].

Список використаних джерел:

1. Булгаков С. Н. Христианство и социализм / С. Н. Булгаков. — М., 1917. — С. 234–250.
2. Аржаковский А. А. Журнал ПУТЬ (1925–1940): Поколение русских религиозных мыслителей в эмиграции / А. А. Аржаковский. — К.: Феникс, 2000. — 656 с.
3. Бердяев Н. А. Самопознание / Н. А. Бердяев. — М.: Книга, 1991. — 448 с.
4. Духовные задачи русской эмиграции (От редакции) // Путь. — Париж. — 1925. — № 1. — С. 9–13.
5. Плеханов Г. В. К вопросу о развитии монистического взгляда на историю / Г. В. Плеханов. — Избр. философ. произведения: В. 5 т. — Т. 1. — М., 1956.
6. Ленин В. И. Полное собр. соч. — Т. 11.
7. Курабцев В. Л. Иерусалим Льва Шестова / В. Л. Курабцев // Вестник Московского университета. — Сер. 7. — 1991. — № 1.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2015 р.

Круглая Н. А., Романовский А. А. Русская эмиграция о социальных изменениях в России после 1917 года.

Рассматриваются социальные изменения, которые произошли в России после 1917 года. В эпоху кризисов и исторических изломов воспроизводство жизни должно начинаться с возрождения духовного народного организма.

Ключевые слова: социализм, капитализм, Зло, духовная активность, неправда, Добро.

Krugla N.A., Romanovsky A.A. Russian emigration about social changes in the Russia after 1917 year

Considered the social changes, which happened in Russia after 1917 year. In the epoch of the crisis and historical changes recovery of the life must be recovery of the spirit popular organism.

Keywords: socialism, capitalism, Evil, spirit action, lie, Good.